

Wojciech W. Kowalski*

Ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego w świetle polskiego prawa ochrony zabytków – stan obecny i wnioski

The protection of underwater cultural heritage in the light of the Polish law on the protection of historical monuments – current status and conclusions

Wojciech W. Kowalski, *Ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego w świetle polskiego prawa ochrony zabytków – stan obecny i wnioski*, „Ochrona Zabytków” 2023, nr 2, s. 49–69.

Abstrakt

Artykuł jest poświęcony stanowi ochrony prawnej zabytków podwodnych w świetle aktualnego prawa ochrony zabytków, prawa morskiego i ratyfikowanej przez Polskę Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku. Autor identyfikuje szereg postępowań prawnych stosowanych w momencie odkrycia zabytku – w tym w trakcie robót budowlanych lub ziemnych, ewentualnie prowadzenia badań archeologicznych – a także znalezienia przypadkowego oraz w ramach poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym archeologicznych. Odnosi te sytuacje do środowiska morskiego, gdzie funkcję organu ochrony zabytków pełni dyrektor właściwego urzędu morskiego, stosujący odpowiednio przepisy prawa ochrony zabytków we współpracy ze służbą konserwatorską właściwą dla jego siedziby. Niezależnie od wspomnianych postępowań stosuje on także przepisy prawa morskiego, które określają dalsze procedury regulujące sposób działania na morzu, takie jak wykonywanie prac podwodnych, wydobywanie mienia z morza, przeszukiwanie wraków oraz pletwonurkowanie na wrakach statków. Przepisy te nie dotyczą bezpośrednio dziedzictwa, ale w sytuacji ujawnienia zabytku w trakcie któregoś z wymienionych działań przewidują – podobnie jak w wyżej wspomnianych sytuacjach – współdziałanie z administracją ochrony zabytków i włączenie stosowania przepisów o ich ochronie. W ostatniej części artykułu autor ocenia opisane procedury w świetle ratyfikowanej przez Polskę Konwencji UNESCO i w ramach wniosków zgłasza postulaty *de lege ferenda* dotyczące dostosowania krajowego prawa do zasad tego aktu.

* Narodowy Instytut Dziedzictwa
ORCID: 0000-0001-6532-9796
e-mail: wkowalski@nid.pl

Słowa kluczowe

podwodne dziedzictwo kulturowe, prawo ochrony zabytków, prawo morskie, zabytki podwodne

Abstract

The article is devoted to the state of the legal protection of underwater historical monuments in the light of the current monument protection law, maritime law and the 2001 UNESCO Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage ratified by Poland. The author identifies a number of legal proceedings applied at the time of discovery of a monument – including during construction work or earthworks, or potentially undertaking archaeological research – as well as artefacts discovered by accident or when searching for concealed or abandoned movable objects, including archaeological ones. He applies these situations to the marine environment, where the role of the monument protection authority is performed by the director of the relevant maritime office, who applies the provisions of the monument protection law accordingly, in cooperation with the conservation service with the appropriate jurisdiction. Irrespective of the aforementioned proceedings, he also applies the provisions of the Maritime Law, which sets out further procedures for operating at sea, such as performing underwater work, extracting objects from the sea, searching wreck sites and shipwreck diving. These regulations do not apply directly to cultural heritage, but should an artefact be discovered in the course of any of the aforementioned activities, they provide, as in the situations mentioned above, for interaction with the Administration for the Protection of Monuments and the application of the regulations for their protection. In the last part of the article, the author evaluates the procedures described in the light of the UNESCO Convention ratified by Poland and, as part of the conclusions, makes *de lege ferenda* proposals for adapting national law to the principles of this act.

Keywords

underwater cultural heritage, law on the conservation of historical monuments, maritime law, underwater monuments

W RAMACH REFLEKSJI NAD STANEM POLSKIEGO PRAWA OCHRONY ZABYTEKÓW Z OKAZJI dwudziestolecia dotyczącej ich ustawy warto poświęcić trochę uwagi problematyce dziedzictwa podwodnego. Skłaniają do tego nie tylko posiadanie przez Polskę kilkusetkilometrowego wybrzeża z pasem wód morskich, lecz także ratyfikacja przez nią trzy lata temu Konwencji UNESCO z 2001 roku poświęconej temu dziedzictwu¹.

Mając to na uwadze, należy się zastanowić wpieryw nad stanem jego ochrony w świetle polskiego prawa ochrony zabytków, następnie rozważyć skutki wspomnianej ratyfikacji i na końcu sformułować wynikające z tych analiz wnioski adresowane do ustawodawcy. Autor uznał, że rozważania te warto osadzić w szerszej perspektywie rozwoju krajowego prawa w omawianym zakresie.

Rozwój prawa polskiego w kontekście ochrony zabytków podwodnych

Gdyby zacząć przegląd od chronologicznie pierwszego aktu poświęconego ochronie zabytków, należałoby stwierdzić, że już w nim znajduje się przeblysłk świadomości istnienia ich także pod wodą i potrzeby roztoczenia nad nimi ochrony. Otóż wśród zabytków nieruchomych przykładowo

¹ Ustawa z dnia 27 października 2020 roku o ratyfikacji Konwencji o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego, przyjętej w Paryżu dnia 2 listopada 2001 roku, Dz.U. 2020, poz. 2201 (zwanej tu „Konwencją UNESCO”); tekst oryginalny: Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, UNESCO records of the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, meeting in Paris from 15 October to 3 November 2001, at its 31st session, vol. 1: *Resolutions*, Paris 2002, s. 50 et seq. Zob. także komentarz do Konwencji UNESCO: W. Kowalski, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta dnia 2 listopada 2001 r. na 31 Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu* [w:] idem et al., *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, red. K. Zalaśńska, Warszawa 2014, s. 330 et seq.

wymienionych w art. 12 dekretu o opiece nad zabytkami z 1918 roku² znajdują się „ślady osad nawodnych”, natomiast w myśl art. 23 pkt b tego dekretu zabytkami są znaleziska nie tylko „przy-
 padkowe na powierzchni ziemi”, lecz także „na dnie zbiorników wody”. Chodziło tu zapewne o badane jeszcze w XIX wieku przez archeologów pruskich na Pojezierzu Mazurskim tak zwane osiedla palafitowe, ze względów obronnych wznoszone na palach przy brzegach jezior. Odkrywane ślady tych osad znajdowały się, oczywiście, na dnie zbiorników wraz z ewentualnymi zabytkami ruchomymi³. Autorzy takiej definicji zabytku mieli też z pewnością na uwadze wydobyte z dna rzeki Zbrucz w 1848 roku kamiennego posągu przedchrześcijańskiego bóstwa Światowida z IX wieku oraz znalezienie w 1913 roku w Wiśle koło jednego z mostów w Warszawie lawety armatniej typu holenderskiego z XVII wieku⁴.

W drugim w kolejności chronologicznej akcie poświęconym ochronie dziedzictwa dotychczasowy stan prawny nie uległ istotnej zmianie. W wykazie przykładowych zabytków w art. 2 rozporządzenia z 1928 roku⁵ pozostała formuła „ślady osad nawodnych” (w dekreście obecna w art. 12), ale z rozdziału *Wykopaliska i znaleziska* (w dekreście art. 23–27, w rozporządzeniu art. 25–28) zniknęło pojęcie zabytków znalezionych „na dnie zbiorników wody”. Wynikało to z przeniesienia dookreśleń wykopalisk i znalezisk do wspomnianego art. 2 i nadania im pozbawionej opisu syntetycznej formy „wykopaliska i znaleziska przedhistoryczne i archeologiczne” (art. 2 pkt 14) oraz „wykopaliska i znaleziska paleontologiczne” (art. 2 pkt 15).

W pierwszej powojennej ustawie, z 1962 roku⁶, nie ma już żadnego odniesienia do dziedzictwa podwodnego. Podstawy jego ochrony należało zatem poszukiwać w ogólnej definicji dobra kultury w art. 2⁷ tej ustawy oraz w chyba bardziej szczegółowym opisie obiektów archeologicznych i paleontologicznych, ale pozbawionym wskazówki, iż mogą się one znajdować także pod wodą⁸. Taka regulacja nieco dziwi, skoro podwodne badania archeologiczne rozwijały się w Polsce dynamicznie już od początku lat 30. XX wieku, a w latach 1936–1938 Zdzisław Rajewski przeprowadził szeroko zakrojone badania podwodne w Jeziorze Biskupińskim w związku z odkryciem osady obronnej Biskupin, założonej około 550 roku przed Chrystusem na wyspie tego zbiornika. Badania te, podobnie jak samo odkrycie, były wówczas głośne i szeroko komentowane w kręgach europejskich, do czego przyczynił się między innymi udział nurków Marynarki Wojennej zaopatrzonych w profesjonalny sprzęt nurkowy⁹. Uważa się je za początek polskiej archeologii podwodnej w wodach śródlądowych.

² Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, Dz. Praw P. Pol. 1918, nr 16, poz. 36.

³ Te poszukiwania podejmowali badacze niemieccy. Zob. między innymi: E. Balduhn, *Bericht über die Pfahlbauten bei Werder im Kreise Lötzen*, „Altpreussische Monatsschrift” 1867, vol. 4; H. Berghaus, *Noch einmal die Pfahlbauten von Lübtow*, „Baltische Studien. Alte Folgen” 1880, vol. 30; J.W. Heydeck, *Der Pfahlbau im Kownatken-See*, „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” 1888, vol. 13.

⁴ O tych i dalszych znaleziskach w wodach śródlądowych pisał Zbigniew Bukowski: Z. Bukowski, *Stan i perspektywy archeologicznych badań podwodnych w jeziorach i rzekach Polski*, „Archeologia Polski” 1978, t. 23, z. 1. Zob. także: W. Kowalski, I. Pomian, *Ochrona podwodnych obiektów archeologicznych* [w:] *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury*, red. J. Kaczmarek, Kraków 2006, s. 81–105 oraz W. Kowalski, *Poland* [w:] *Legal protection of the underwater cultural heritage. National and international perspectives*, ed. Sarah Dromgoole, Hague–London–Boston 2006, s. 229–246.

⁵ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 roku o opiece nad zabytkami, Dz.U. 1928, nr 29, poz. 265.

⁶ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury i o muzeach, tekst jednolity: Dz.U. 1999, nr 98, poz. 1150 (zwana tu „ustawą z 1962 roku”).

⁷ Art. 2: „Dobrem kultury w rozumieniu ustawy jest każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną”.

⁸ Art. 5 pkt 5: „Pod względem rzeczowym przedmiotem ochrony mogą być w szczególności: [...] obiekty archeologiczne i paleontologiczne, jak ślady terenowe pierwotnego osadnictwa i działalności człowieka, jaskinie, kopalnie pradziejowe, grodziska, cmentarzyska, kurhany oraz wszelkie wytwory dawnych kultur”.

⁹ Z. Rajewski, *Sprawozdanie z organizacji badań w latach 1936 i 1937* [w:] *Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie znińskim. Sprawozdanie z badań w latach 1936 i 1937 z uwzględnieniem wyników z lat 1934–1935*, red. J. Kostrzewski, Poznań 1938, s. 6–7; Z. Bukowski, *Archeologia podwodna*, „Dawna Kultura” 1956, t. 3; Z. Rajewski, *O przydatności poszukiwań podwodnych w badaniach archeologicznych w Polsce*, „Wiadomości Archeologiczne” 1959, t. 26, z. 1–2.

Już kilka lat po wojnie, jeszcze przed uchwaleniem ustawy z 1962 roku, rozpoczęły się systematyczne badania polskich wód morskich, w tym wokół wyspy Wolin przy brzegu Morza Bałtyckiego oraz w Zalewie Szczecińskim przy ujściu Odry¹⁰. Przyniosły one ważne znaleziska, pozwalające choćby na pełne opracowanie typologii konstrukcji statków wczesnośredniowiecznych z okresu od VII do XII wieku¹¹. Sukcesy te oraz rozwój dalszych badań¹², które zaowocowały między innymi znalezieniem szeregu ważnych dla nauki wraków, w tym miedziowca z XIV wieku¹³, okrętu Solen zatopionego w bitwie pod Oliwą w 1627 roku¹⁴ czy angielskiego statku General Carleton of Withby z 1777 roku, nie mogły już jednak pozostać niezauważone przy pracy nad projektem kolejnej ustawy.

Aktualny stan prawny

Obowiązująca obecnie ustawa została uchwalona w 2003 roku¹⁵ i rzeczywiście znalazły się w niej przepisy dotyczące ochrony zabytków podwodnych. Odniesienia do nich zabrakło wprawdzie w syntetycznej definicji ogólnej zabytku¹⁶, ale stanowi ono istotny element definicji zabytku archeologicznego, którym według art. 3 ust. 4 jest „zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. W myśl tego przepisu zabytki znajdujące się pod wodą są niejako zrównane z wszystkimi innymi zabytkami archeologicznymi, a zatem jak wszystkie inne uzyskują ten status – pod warunkiem jednoczesnego spełnienia kryteriów każdego zabytku określonych w przywołanym już art. 3 u.o.z. Muszą być zatem dziełem człowieka lub pozostawać w związku z jego działalnością, a ich zachowanie musi leżeć w interesie społecznym ze względu na ich wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Interpretacja tych kryteriów w przypadku zabytków podwodnych zwykle nie nastrocza trudności, wyjaśnienia wymaga natomiast kwestia ewentualnego ustalania ich wieku, który w analizowanym przepisie został określony przez konieczność stanowienia świadectwa „minionej epoki bądź zdarzenia”. Jest to szczególnie istotne, gdyż – jak o tym będzie mowa dalej – w Konwencji UNESCO została ustalona sztywna granica dawności, wynosząca minimum 100 lat¹⁷.

¹⁰ W. Filipowiak, *Port średniowiecznego Wolina*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1956, t. 2; R. Wołagiewicz, *Badania podwodne Muzeum Pomorza Zachodniego na Zalewie Szczecińskim w 1961 r.*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1961, t. 7.

¹¹ Zob. między innymi: P. Smolarek, *Inwentaryzacja źródeł do dziejów techniki szkutniczej Słowian pomorskich*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1955, t. 1; W. Rudolph, *Die Notwendigkeit weiterer Forschungen über die Kleinboote am Oderhaff*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1962, t. 8.

¹² Prowadzą je trzy wyspecjalizowane ośrodki: Dział Badań Podwodnych Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku, Centrum Archeologii Podwodnej w Instytucie Archeologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Dział Morski Muzeum Narodowego w Szczecinie.

¹³ Zob. między innymi: J. Litwin, *‘The Copper Wreck’. The wreck of mediaeval ship raised by the Central Maritime Museum in Gdańsk, Poland*, „The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration” 1980, vol. 9, no. 3, s. 217 et seq.; A. Kola, G. Wilke, *The drawing up of a height plan of the late-mediaeval wreck, the ‘Copper Ship’ (W-5) from Gdańsk Bay and its utilization in exploratory work*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archaeologia” 1983, vol. 9, supplement series: „Underwater Archaeology”, vol. 1, s. 66.

¹⁴ P. Smolarek, *The genesis, present state and prospects of Polish underwater archaeological investigations in the Baltic*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archaeologia” 1983, vol. 9, supplement series: „Underwater Archaeology”, vol. 1, s. 25 et seq.

¹⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jednolity: Dz.U. 2022, poz. 840 (zwana tu „u.o.z.”).

¹⁶ Art. 3: „Użyte w ustawie określenia oznaczają: 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

¹⁷ Zob. art. 1. ust. 1 (a) Konwencji UNESCO. Szerzej na ten temat pisze W. Kowalski: *Wydobywanie zabytków z morza w kontekście Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku*, „Santander Art & Culture Law Review” 2022, nr 1, s. 22 et seq.

W świetle aktualnej praktyki urzędów konserwatorskich za zabytki minionej epoki uznaje się na tle u.o.z. także obiekty w zasadzie współczesne, które powstały w ramach zamkniętego już stylu architektonicznego¹⁸, co oznacza czasem wpisywanie ich do rejestru nawet przed wygaśnięciem praw autorskich ich twórców¹⁹. O ile zasadniczo przykładanie tego kryterium do zabytków podwodnych może w praktyce być trudne czy wręcz dyskusyjne, o tyle w odniesieniu do wraków szczególne zastosowanie może mieć drugi element tej definicji, a mianowicie bycie „świadectwem minionego zdarzenia”. Właściwie każdy z nich jest bowiem niewątpliwie świadkiem swojego zatonięcia i może zostać uznany za zabytek w przypadku spełnienia pozostałych kryteriów wskazanych w jego definicji. Wszystko to pozwala stwierdzić, że w wyniku braku w u.o.z. minimalnej granicy dawności zabytku i oparcia jej na kryterium bycia „świadectwem minionej epoki bądź zdarzenia” za zabytki można uznać obiekty nawet od niedawna znajdujące się w wodzie, jeżeli tylko spełniają wspomniane ogólne warunki ustawowe. Aby uniknąć wątpliwości, trzeba jeszcze podkreślić, że omówiona definicja odnosi się do wszystkich „podwodnych pozostałości egzystencji i działalności człowieka”, a więc znajdujących się w wodach nie tylko śródlądowych, lecz także morskich. Polskie prawo ochrony dziedzictwa obowiązuje bowiem na obszarze całego kraju, a więc również na morskich wodach wewnętrznych i na morzu terytorialnym, które należą przecież do terytorium państwa²⁰.

Przechodząc do dalszych rozważań, trzeba podkreślić, że ochrona dziedzictwa podwodnego nie kończy się na wspomnianych kwestiach definicyjnych, a w u.o.z. istnieją jeszcze przepisy szczegółowe znajdujące zastosowanie do zabytków zarówno naziemnych lub podziemnych, jak i podwodnych, w tym morskich. Są to zwłaszcza przepisy poświęcone ochronie tego dziedzictwa, ustanawiające specjalne tryby postępowania w przypadku odkrycia lub znalezienia zabytku, przy czym odkrycie następuje zwykle w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych albo badań archeologicznych, znalezienie ma zaś charakter przypadkowy. Dodatkowo przewidziano jeszcze „poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych”²¹. Ogólnie rzecz ujmując, regulacje te zostały pierwotnie skonstruowane do stosowania w warunkach lądowych w opisanych sytuacjach, w których dochodzi lub może dojść do ujawnienia nieznanymi wcześniej zabytków lub przedmiotów potencjalnie będących zabytkami. W przypadku stosowania tych przepisów w podobnych sytuacjach w obrębie polskich obszarów morskich w grę wejdą jednak dodatkowo przepisy prawa morskiego, stosowane równoległe z u.o.z. Już na wstępie trzeba podkreślić, że organem kompetentnym we wszystkich tych przypadkach jest dyrektor właściwego urzędu morskiego²². Do niego bowiem, zgodnie z art. 42 ust. 2 pkt 32 ustawy o obszarach morskich RP, należą „sprawy ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w polskich obszarach morskich”, w konkretnym przypadku – w wodach objętych zakresem jego

¹⁸ Szerzej: W. Kowalski, *Nabycie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, Kraków 2004, s. 238; idem, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej” 2022, nr 2, s. 6 et seq.

¹⁹ Chodzi o uznanie za zabytki obiektów z lat 50., 60. i 70. XX wieku. Szerzej na ten temat i przykłady: W. Kowalski, *Prawno-autorska ochrona architektury XX wieku*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2017, nr 3, s. 29 et seq.; idem, *Wartość zabytku a wartość adaptacji i modernizacji w świetle prawa autorskiego oraz prawa dziedzictwa kulturowego. Wzmocnienie ochrony czy konkurencja tych wartości?* [w:] *Ochrona wartości w procesie adaptacji zabytków*, red. B. Szmygin, Warszawa 2015, s. 133 et seq.

²⁰ Zob. art. 2 ust. 2 i 3 oraz art. 5 ust. 1 Ustawy z dnia 21 marca 1991 roku o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej ze zm., tekst jednolity: Dz.U. 2023, poz. 960 (zwanej tu „ustawą o obszarach morskich RP”).

²¹ Od 1 maja 2024 roku będzie to „poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych na polskich obszarach morskich przy użyciu urządzenia elektronicznego lub technicznego”. Por. art. 36 ust. 1 pkt 12 dotychczas obowiązującej ustawy i ust. 1b, dodany Ustawą z dnia 13 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2023, poz. 1904 (zwaną tu ustawą o zmianie u.o.z.).

²² Zob. art. 38 ust. 1 pkt 2 ustawy o obszarach morskich RP oraz Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 7 października 1991 roku w sprawie utworzenia urzędów morskich, określenia ich siedzib oraz terytorialnego zakresu działania dyrektorów urzędów morskich, Dz.U. 1991, nr 98, poz. 438 ze zm. W myśl tych przepisów polskie wody morskie są podzielone na trzy obszary, dla których utworzono trzy urzędy morskie – w Gdyni, Słupsku i Szczecinie.

działania²³. Na tym obszarze pełni on funkcje organu ochrony zabytków i odpowiednio stosuje wspomniane wyżej przepisy u.o.z.²⁴, co oczywiste, ściśle współdziałając ze służbą konserwatorską właściwą dla jego siedziby.

Dla pełni obrazu wypada jeszcze dodać, że niezależnie od tych przepisów polskie prawo morskie przewiduje cztery własne procedury regulujące tryb postępowania w przypadku różnych działań na morzu, które niejednokrotnie mogą dotyczyć także zabytków i mają zapewnić im ochronę. Owe procedury normują w szczególności „wykonywanie prac podwodnych”, „wydobywanie mienia z morza”, „przeszukiwanie wraków” oraz „płetwonurkowanie na wrakach statków”²⁵. Ich stosowanie co do zasady należy do administracji morskiej i, jak widać, nie dotyczą one bezpośrednio dziedzictwa, ale w sytuacji pojawienia się komponentu zabytkowego w trakcie któregoś z tych działań przewidują – podobnie jak przepisy przywoływane wyżej – współdziałanie z administracją ochrony zabytków i włączenie stosowania przepisów o ich ochronie.

Prawo ochrony zabytków

Po uporządkowaniu tego dość złożonego obrazu można przystąpić do omówienia różnych procedur, poczynając od prawa ochrony zabytków²⁶. W środowisku morskim do opisanego w art. 32 ust. 1 u.o.z. odkrycia w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, dochodzi zwykle w toku podwodnych prac regulacyjnych lub budowlanych, realizowanych na podstawie ustawy o pracach podwodnych²⁷. W myśl art. 2 pkt 13 tej ustawy są nimi „czynności wykonywane przez osoby pozostające pod powierzchnią wody w sprzęcie nurkowym lub w warunkach sztucznie wytworzonego podwyższonego ciśnienia atmosferycznego, a także czynności wykonywane na powierzchni przez osoby organizujące te prace oraz obsługujące urządzenia bazy prac podwodnych”.

Kluczową rolę w nadzorze nad tymi pracami odgrywa dyrektor właściwego urzędu morskiego, który na podstawie art. 6 ust. 1 ustawy o pracach podwodnych wydaje zezwolenie na ich prowadzenie. W razie odkrycia w ich trakcie potencjalnego zabytku dyrektor winien być o tym zawiadomiony na podstawie art. 32 ust. 10 u.o.z., a sam odkrywca jest wówczas zobowiązany – zgodnie z art. 32 ust. 1 pkt 1 i 2 w związku z art. 32 ust. 10 *in fine* u.o.z. – do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, a także do zabezpieczenia go oraz miejsca jego odkrycia przy użyciu dostępnych środków. O odkryciu informowany jest także właściwy wojewódzki konserwator zabytków, który w terminie pięciu dni od chwili zawiadomienia winien dokonać oględzin odkrytego przedmiotu. Jeśli nie uczyni tego we wskazanym terminie, to można wszcząć wstrzymane roboty. Wznawia się je również wtedy, gdy w wyniku oględzin okaże się, że odkryty przedmiot nie jest zabytkiem (art. 32 ust. 4 i 5 pkt 1 u.o.z.). Jeżeli zaś okaże się on zabytkiem, to przerwane roboty wolno kontynuować wówczas, gdy nie grozi niebezpieczeństwo jego uszkodzenia lub zniszczenia. Jeśli jednak zapowiadają się kolejne odkrycia w tym miejscu, to następuje dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie badań archeologicznych

²³ Należy dodać, że w ustawie o obszarach morskich RP występują jeszcze inne określenia odnoszące się do zabytków znajdujących się w wodach morskich, a mianowicie w art. 23 ust. 3 pkt 7 „podwodne dziedzictwo archeologiczne” oraz w art. 37a ust. 2 pkt 5a „dziedzictwo kulturowe”. W opinii autora nie mają one jednak odrębnego znaczenia. Szerzej o tym pisał W. Kowalski: *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, op. cit., s. 6 et seq.

²⁴ Szerzej na ten temat: K. Zalańska, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 110–111.

²⁵ Szeroko na temat systematyki tych procedur i poszczególnych uregulowań pisze W. Kowalski: *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, op. cit., s. 6 et seq.

²⁶ To zagadnienie zostało szczegółowo omówione przez autora w przywołanym już artykule: *ibidem*, s. 11 et seq. Niniejszy tekst został oparty na tamtych ustaleniach.

²⁷ Ustawa z dnia 17 października 2003 roku o wykonywaniu prac podwodnych, tekst jednolity: Dz.U. 2021, poz. 612 (zwana tu „ustawą o pracach podwodnych”).

(art. 32 ust. 5 pkt 2 i 3 u.o.z.). Jeżeli nie przyniosą one spodziewanego rezultatu w ciągu miesiąca od dnia doręczenia decyzji o ich przeprowadzeniu, to przerwane roboty mogą być kontynuowane. Natomiast odkrycie w wyniku tych badań „zabytku posiadającego wyjątkową wartość” upoważnia dyrektora urzędu morskigo do przedłużenia okresu wstrzymania robót, nie może on jednak przekroczyć łącznie sześciu miesięcy. Po zakończeniu badań archeologicznych dyrektor wydaje decyzję pozwalającą na dalsze prowadzenie wstrzymanych robót (art. 32 ust. 6, 7 i 8 u.o.z.). Jak wspomniano, jest to jedna z procedur ustanowionych przede wszystkim dla robót prowadzonych na lądzie, ale łatwo sobie wyobrazić stosowanie jej w warunkach podwodnych, gdy na przykład znalezione zostaną działo okrętowe lub przedmioty stanowiące zwykle dawne cargo. Istnieje wówczas duże prawdopodobieństwo odkrycia wraku, a brak decyzji o wstrzymaniu robót i przeprowadzeniu badań archeologicznych niewątpliwie doprowadziłby do jego nieodwracalnego zniszczenia.

Do omówionej procedury jest w istocie podobne postępowanie w przypadku znalezienia przedmiotu potencjalnie będącego zabytkiem archeologicznym. Różnica polega na tym, że znalezienie go ma co do zasady przypadkowy charakter i może do tego dojść wszędzie, także w morzu. W myśl art. 33 ust. 1 i 4 u.o.z. znaleziony przedmiot należy zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezisku dyrektora właściwego urzędu morskigo. Dalsze postępowanie będzie takie samo jak w przypadku odkrycia. Powiadomiony przez dyrektora właściwy konserwator zabytków dokona oceny odkrytego lub znalezionej przedmiotu, a w przypadku ustalenia, że ten jest zabytkiem archeologicznym, zdecyduje o miejscu jego dalszego przechowywania w trybie art. 35 ust. 3 i 4 u.o.z., a nawet o ewentualnym przekazaniu go na własność określonemu muzeum na podstawie art. 35 ust. 6 u.o.z.²⁸. Będzie to możliwe, ponieważ zgodnie z art. 35 ust. 1 u.o.z. wszystkie odkryte, znalezione przypadkowo, znalezione lub pozyskane w wyniku poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią własność Skarbu Państwa²⁹. Gdyby jednak odkryty przedmiot okazał się zwykłym zabytkiem, zastosowanie znalazłby przepisy prawa morskigo dotyczące postępowania z mieniem wydobytym z morza, które zostaną omówione niżej w ramach analizy tej procedury.

Badania archeologiczne w środowisku morskim odbywają się co do zasady na podstawie prawa ochrony zabytków. W myśl art. 36 ust. 2 u.o.z. pozwolenie na nie wydaje jednak z powodów oczywistych dyrektor urzędu morskigo w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków właściwym dla siedziby urzędu morskigo. Pozostałe kwestie są regulowane dalszymi przepisami u.o.z., w tym omówionymi już wyżej postanowieniami dotyczącymi odkrycia z art. 32, znalezienia z art. 33 oraz stanowienia przez zabytki archeologiczne własności Skarbu Państwa i zasad ich zagospodarowywania po wydobyciu z ziemi lub morza, o czym mowa w art. 35. Szczegółowe regulacje odnoszące się do samych badań znajdują się ponadto w rozporządzeniu

²⁸ Art. 35 ust. 3: „Miejsce przechowywania zabytków archeologicznych odkrytych, znalezionych przypadkowo [...] określa wojewódzki konserwator zabytków, przekazując je, w drodze decyzji, w depozyt muzeum lub innej jednostce organizacyjnej za jej zgodą”. Ust. 4: „Przekazanie zabytków archeologicznych muzeum lub innej jednostce organizacyjnej może nastąpić w przypadku, gdy jednostka ta zapewni: 1) ich trwałe przechowanie; 2) przeprowadzenie inwentaryzacji i odpowiednich prac konserwatorskich; 3) udostępnianie tych zabytków w celach naukowych”. Ust. 5: „Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o cofnięciu oddania w depozyt zabytków archeologicznych, jeżeli muzeum lub inna jednostka organizacyjna nie zapewni warunków, o których mowa w ust. 4”. Ust. 6: „Na wniosek dyrektora muzeum zabytki archeologiczne, będące w depozycie tego muzeum, mogą być przekazane na jego własność na podstawie decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków”.

²⁹ Od 1 maja 2024 roku art. 35 ust. 1 u.o.z. będzie obowiązywał w następującym brzmieniu: „Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi: 1) odkrytymi, 2) znalezionymi przypadkowo, 3) znalezionymi lub pozyskanymi w wyniku poszukiwań, o których mowa w art. 36b ust. 1 [poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych przy użyciu urządzeń elektronicznych lub technicznych], 4) pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych – stanowią własność Skarbu Państwa”. Zob. ustawa o zmianie u.o.z.

MKiDN z 2018 roku³⁰, przy czym w tym dokumencie zawarte są także przepisy odnoszące się wprost do takich badań prowadzonych w morzu³¹.

Przywołana regulacja jest spójna i logiczna, aczkolwiek niejasna pozostaje jej relacja do przepisów prawa morskiego o prowadzeniu badań naukowych, którymi przecież z natury rzeczy są także badania archeologiczne. Przepisy te mają charakter ogólny i znajdują się w ustawie o obszarach morskich RP, w której przewidziano odrębne reżimy prawne prowadzenia ogólnie ujętych badań naukowych przez podmioty polskie i zagraniczne. W myśl art. 28 tej ustawy szczególnie prowadzenie ich na wodach polskich przez obce państwa, obce osoby prawne i fizyczne, a także organizacje międzynarodowe wymaga pozwolenia ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej, wydanego po uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw klimatu oraz ministrem właściwym do spraw środowiska, a jeżeli dotyczą one żywych zasobów morza, to pozwolenie wydaje minister właściwy do spraw rybołówstwa (art. 32a)³². Podmioty polskie są zwolnione z konieczności uzyskiwania takich pozwoleń. Na podstawie art. 31 ust. 1 mają jedynie obowiązek informowania dyrektora właściwego urzędu morskiego o rejonie i sposobie prowadzenia badań, co powinno nastąpić zarówno przed ich rozpoczęciem, jak i po ich zakończeniu.

Szczegółowa analiza tej procedury skłania do wniosku, że regulujące ją przepisy dotyczą różnego rodzaju badań naukowych morza, jego dna i zasobów, ale raczej nie zostały przewidziane do stosowania w odniesieniu do badań archeologicznych. Tytułem przykładu można wskazać, że wspomniane zezwolenia wydaje minister do spraw gospodarki morskiej w uzgodnieniu z ministrami różnych resortów, wśród których brak ministra kultury i dziedzictwa narodowego, albo nawet samodzielnie minister właściwy do spraw rybołówstwa. Jakkolwiek wydaje się to dyskusyjne, taki wniosek wzmacnia sens istnienia omówionych wyżej przepisów o badaniach archeologicznych w u.o.z.

Następną i ostatnią procedurą uregulowaną w całości w u.o.z. jest „poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym archeologicznych”. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 12 u.o.z. mogą one być poszukiwane również pod wodą, skoro następuje to „przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania”³³. Jeżeli w grę wchodzi poszukiwanie na polskich obszarach morskich, to w myśl art. 36 ust. 2 u.o.z. muszą one być poprzedzone uzyskaniem pozwolenia dyrektora urzędu morskiego w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Szczegółowe warunki ich prowadzenia określa natomiast

³⁰ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków, Dz.U. 2021, poz. 81 (zwane tu „rozporządzeniem MKiDN z 2018 roku”).

³¹ Zob. na przykład § 18 ust. 1: „Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych zawiera: [...] 2) wskazanie miejsca prowadzenia badań archeologicznych z określeniem współrzędnych geodezyjnych lub geograficznych z dokładnością do jednej setnej sekundy dla punktów załamania obszaru badań, a w odniesieniu do polskich obszarów morskich, współrzędnych geocentrycznych geodezyjnych naniesionych na morską mapę nawigacyjną”, czy też ust. 2: „Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych na polskich obszarach morskich zawiera ponadto: 1) imiona i nazwiska osób, które w trakcie prowadzenia badań archeologicznych będą się posługiwać sprzętem nurkowym, wraz ze wskazaniem ich uprawnień; 2) liczbę i nazwy jednostek pływających, które będą brały udział w prowadzeniu badań archeologicznych, oraz nazwy ich armatorów; 3) nazwy portów: a) z których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wypłyną w celu prowadzenia badań archeologicznych, b) do których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wpłyną po zakończeniu prowadzenia badań archeologicznych”.

³² Prowadzenie ich przez te podmioty w polskiej wyłącznej strefie ekonomicznej wymaga – zgodnie z art. 29 ust. 1 ustawy o obszarach morskich RP – jedynie pozwolenia ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej.

³³ Od 1 maja 2024 roku ustawa będzie mówić o „poszukiwaniu ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych na polskich obszarach morskich przy użyciu urządzenia elektronicznego lub technicznego” (art. 36 ust. 1b, dodany ustawą o zmianie u.o.z.).

przywoływane już rozporządzenie MKiDN z 2018 roku³⁴, a sposób postępowania z zabytkami wydobytymi jest określony w wyjaśnionych wyżej przepisach u.o.z. dotyczących odkrycia lub znalezienia zabytku. Zabytki archeologiczne stają się własnością Skarbu Państwa, a pozostałe – łącznie z przedmiotami niespełniającymi kryteriów zabytku – podlegają przepisom prawa morskiego o mieniu wydobytym z morza, które zostaną omówione niżej.

Prawo morskie

Jak już wspomniano na wstępie, obok procedur uregulowanych w u.o.z. istnieją też odrębne zasady postępowania dotyczące różnych działań na morzu, które uwzględniają potrzebę ochrony dziedzictwa podwodnego. Należą do nich przepisy prawa morskiego regulujące wykonywanie prac podwodnych, wydobywanie mienia z morza, przeszukiwanie wraków oraz płetwonurkowanie na wrakach statków³⁵. Zostały one skonstruowane do stosowania przez administrację morską w określonych sytuacjach na morzu, a ewentualne natknięcie się na zabytki skutkuje włączeniem do danego postępowania właściwego organu administracji ochrony zabytków i stosowaniem przepisów o ich ochronie.

Jeżeli chodzi o kontekst ochrony zabytków, to zawarta w ustawie o pracach podwodnych regulacja dotycząca wykonywania prac podwodnych została już w wystarczającym stopniu omówiona wyżej przy okazji analizy przepisów regulujących sytuację zabytków odkrytych w trakcie robót budowlanych lub ziemnych. Tutaj można jedynie przypomnieć, że zezwolenia na ich prowadzenie wydaje – zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy o pracach podwodnych – dyrektor urzędu morskiego,

³⁴ § 19: „1. Pozwolenie na poszukiwanie zabytków zawiera: 1) imię, nazwisko i adres lub nazwę, siedzibę i adres wnioskodawcy; 2) wskazanie miejsca poszukiwania zabytków z określeniem współrzędnych geodezyjnych lub geograficznych z dokładnością do jednej setnej sekundy dla punktów załamania obszaru poszukiwań lub nazwę albo numer obrębu ewidencyjnego z numerami działek ewidencyjnych, a w odniesieniu do polskich obszarów morskich, współrzędnych geocentrycznych geodezyjnych naniesionych na morską mapę nawigacyjną; 3) zakres i sposób prowadzenia wskazanych w pozwoleniu poszukiwań zabytków; 4) informację, że postępowanie w sprawie wydanego pozwolenia może zostać wznowione, a następnie pozwolenie może zostać zmienione lub cofnięte na podstawie art. 47 ustawy [u.o.z.]; 5) wskazanie terminu ważności pozwolenia; 6) imię, nazwisko i adres osoby kierującej poszukiwaniami zabytków albo samodzielnie prowadzącej te poszukiwania; 7) warunek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków albo dyrektora urzędu morskiego o terminie rozpoczęcia i zakończenia wskazanych w pozwoleniu poszukiwań zabytków, przynajmniej 2 dni przed dniem rozpoczęcia poszukiwań; 8) warunek przekazania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków albo dyrektorowi urzędu morskiego przez osobę kierującą poszukiwaniami zabytków imion i nazwisk osób biorących udział w poszukiwaniach zabytków, przynajmniej 2 dni przed dniem rozpoczęcia poszukiwań. 2. Pozwolenie na poszukiwanie zabytków na polskich obszarach morskich zawiera ponadto: 1) imiona i nazwiska osób, które w trakcie poszukiwania zabytków będą się posługiwać sprzętem nurkowym, wraz ze wskazaniem ich uprawnień; 2) liczbę i nazwy jednostek pływających, które będą brały udział w poszukiwaniu zabytków, oraz nazwy ich armatorów; 3) nazwy portów: a) z których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wypłyną w celu poszukiwania zabytków, b) do których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wpłyną po zakończeniu poszukiwania zabytków. 3. Pozwolenie, o którym mowa w ust. 1, może określać warunki polegające na obowiązku: 1) zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków, a w przypadku poszukiwania zabytków na polskich obszarach morskich, również dyrektora urzędu morskiego, o terminie podjęcia określonych czynności związanych z wydanym pozwoleniem, przynajmniej 3 dni przed rozpoczęciem tych czynności; 2) niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków albo dyrektora urzędu morskiego o wszelkich zagrożeniach lub nowych okolicznościach ujawnionych w trakcie prowadzenia wskazanych w pozwoleniu poszukiwań. 4. Pozwolenie, o którym mowa w ust. 1, może określać warunek polegający na zakazie prowadzenia poszukiwań zabytków w miejscach wyznaczonych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków albo dyrektora urzędu morskiego ze względu na ochronę zabytków archeologicznych (strefa zakazu prowadzenia poszukiwań). 5. Załącznik do pozwolenia, o którym mowa w ust. 1, stanowi mapa topograficzna w skali 1 : 10 000 lub większej lub prezentacja kartograficzna bazy danych obiektów topograficznych (BDOT10k), o której mowa w art. 4 ust. 1a pkt 8 ustawy z dnia 17 maja 1989 roku – Prawo geodezyjne i kartograficzne, a w odniesieniu do polskich obszarów morskich, morska mapa nawigacyjna, z zaznaczonym obszarem prowadzenia poszukiwań. W przypadku, o którym mowa w ust. 4, w załączniku do pozwolenia w granicach obszaru prowadzenia poszukiwań wyznacza się strefy zakazu prowadzenia poszukiwań.

³⁵ Szeroko na temat tych procedur i poszczególnych uregulowań pisze W. Kowalski: *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, op. cit., s. 6 et seq.

a w przypadku odkrycia w ich trakcie przedmiotu, „co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem”, uruchomione zostaje postępowanie z art. 32³⁶ i nast. u.o.z., które może doprowadzić do wstrzymania prac. Skutkiem odkrycia zabytku archeologicznego jest objęcie go procedurą art. 35 u.o.z. zmierzającą do zabezpieczenia go jako własności Skarbu Państwa, a odkrycie zabytku, nazwijmy to, zwykłego lub przedmiotów niebędących zabytkami powoduje uruchomienie zgodnej z Kodeksem morskim³⁷ procedury wydobywania mienia z morza.

Przystępując do omówienia tego postępowania, należy podkreślić, że ogólnie zmierza ono do zabezpieczenia praw właściciela mienia zatopionego w morzu, w szczególności „w obrębie polskich morskich wód wewnętrznych lub polskiego morza terytorialnego”. Chodzi w nim więc o ustalenie zasad odzyskania przez niego towarów czy rzeczy, które uległy zatopieniu, zwykle wbrew jego woli. W tej sytuacji jest naturalne, że przysługuje mu pierwszeństwo do podjęcia czynności wydobywczych we współdziałaniu z właściwym urzędem morskim (art. 282 § 1 k.m.), przy czym ich zaniechanie może pociągnąć za sobą wydobywanie tego mienia na jego koszt (art. 282 § 2 k.m.), a dalsze zaniechania lub niemożność ustalenia właściciela – doprowadzić do sprzedaży wydobytego mienia i po pokryciu kosztów złożenia pozostałej kwoty do depozytu sądowego (art. 282 § 3 k.m.).

Omówiona sytuacja pozornie jest bez związku z ochroną zabytków, ale biorąc pod uwagę ogólny obowiązek ochrony dziedzictwa podwodnego spoczywający na dyrektorze urzędu morskiego, a także realną szansę wydobywania przy tej okazji także obiektów zabytkowych, ma on – na podstawie § 6 rozporządzenia o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza³⁸ – obowiązek powiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o swoim ewentualnym przypuszczeniu co do zabytkowego charakteru wydobytych i przeznaczonych do sprzedaży przedmiotów. Rolą konserwatora jest wówczas zbadanie ich pod kątem ewentualnego spełniania kryteriów zabytku i w przypadku pozytywnej oceny zastosowanie odpowiednich przepisów u.o.z., na przykład art. 35 ust. 1 o stanowieniu przez zabytki archeologiczne własności Skarbu Państwa. Omówione przepisy mogą nie być często wykorzystywane w praktyce, ale zyskują na znaczeniu w przypadku stosowania ich odnośnie do dalszych trzech kategorii mienia objętych opisanym postępowaniem. Chodzi tu o „cudze mienie zatopione w morzu i przywiezione na polskie morskie wody wewnętrzne lub polskie morze terytorialne” (art. 285 k.m.), „cudze mienie unoszące się na morzu” (art. 290 § 1 k.m.) oraz „cudze mienie wyrzucone na brzeg morza” (art. 290 § 2 k.m.).

Kolejną procedurą analizowaną w niniejszym artykule jest regulacja prawna przeszukiwania wraków statków i ich pozostałości. Zawarto ją w ustawie o obszarach morskich RP w rozdziale 7 pt. *Turystyka i sporty wodne*, przy czym szczegółowe warunki tej działalności ustalone są w poświęconym jej rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z 2004 roku³⁹. W myśl art. 35a ust. 1 tej ustawy do prowadzenia takich przeszukiwań niezbędne jest pozwolenie dyrektora właściwego urzędu morskiego, wydane w uzgodnieniu z komendantem morskiego oddziału Straży Granicznej oraz właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków po zasięgnięciu opinii szefa Biura Hydrograficznego Marynarki Wojennej. Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa podwodnego najważniejszy jest zapis w art. 35b ust. 2 o obowiązku umieszczenia wszystkich przedmiotów znalezionych i wydobytych w trakcie przeszukiwania na statku objętym pozwoleniem, a następnie przekazanie ich dyrektorowi urzędu morskiego, który zastosuje omówione już odpowiednie przepisy prawa ochrony zabytków, ewentualnie także prawa morskiego o mieniu wydobytym

³⁶ Art. 32 ust. 1: „Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia [...]”.

³⁷ Ustawa z dnia 18 czerwca 2001 roku Kodeks morski, tekst jednolity: Dz.U. 2023, poz. 1309 (zwana tu „k.m.”).

³⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 grudnia 2004 roku w sprawie określenia sposobu postępowania z mieniem wydobytym z morza, Dz.U. 2004, nr 271, poz. 2689 (zwane tu „rozporządzeniem o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza”).

³⁹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 24 sierpnia 2004 roku w sprawie uzyskiwania pozwoleń na przeszukiwanie wraków statków lub ich pozostałości, Dz.U. 2004, nr 197, poz. 2025.

z morza. Dodatkowym zabezpieczeniem przed wywozem za granicę wydobytych przedmiotów jest obowiązek rozpoczęcia i zakończenia ekspedycji w porcie polskim (art. 35b ust. 1).

W przeciwieństwie do przeszukiwania celem ostatniej z analizowanych tu działalności, a mianowicie pletwonurkowania na wrakach statków, nie jest wydobywanie z nich jakichkolwiek przedmiotów. Uregulowanie tej kwestii powierzono, na podstawie art. 48 ustawy o obszarach morskich RP, właściwym dyrektorom urzędów morskich, którzy uczynili to w swoich własnych zarządzeniach. Z przykładowego zarządzenia Dyrektora Urzędu Morskiego w Gdyni wynika, że celem tych pletwonurkowań jest inny rodzaj rekreacji⁴⁰, która może być uprawiana tylko na wrakach statków objętych „Wykazem wraków statków udostępnionych do pletwonurkowania”⁴¹. Z dalszych przepisów zarządzenia wynikają jedynie obowiązek uzyskania zgody właściwego kapitanatu portu oraz zakaz penetracji wnętrza wraku. Analiza tych przepisów skłania do wniosku, że przynajmniej teoretycznie pletwonurkowanie jest indyferentne dla ochrony dziedzictwa podwodnego, ale brak wyraźnego zakazu zabierania przedmiotów z wraków wskazuje na niedostateczną ich ochronę i uzasadnia włączenie wspomnianej regulacji do niniejszych rozważań.

Pierwsze wnioski

Gdyby pokusić się o podsumowanie dokonanych analiz, należałoby stwierdzić, że mamy tu do czynienia ze zbiorem aż ośmiu procedur, których celem jest ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego w sytuacjach jego potencjalnego zagrożenia w trakcie dopuszczonych prawnie różnego rodzaju aktywności prowadzonych w morzu. Owe procedury zostały ustanowione przepisami prawa ochrony zabytków i prawa morskiego, przy czym w aktualnym stanie prawnym nie tworzą jakiegoś logicznego systemu. Już na pierwszy rzut oka można na przykład zauważyć podobieństwo, a w istocie dublowanie się regulacji dotyczących „poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym archeologicznych” z art. 36 ust. 1 pkt 12 u.o.z.⁴² oraz „przeszukiwania wraków statków lub ich pozostałości” z art. 35a–c ustawy o obszarach morskich RP.

W opinii autora tego tekstu niezbędna jest wobec tego interwencja ustawodawcy w celu zharmonizowania i dokonania niezbędnych korekt obowiązujących przepisów. Ponadto należy dostosować je do standardów prawnych wprowadzonych ratyfikowaną przez Polskę Konwencją UNESCO. Zagadnieniom tym będzie poświęcona pozostała część artykułu, a zaczną ją uwagi i wnioski wynikające ze wspomnianej ratyfikacji.

Konwencja UNESCO

Jak to autor niniejszego artykułu wyjaśnił szerzej w innym miejscu⁴³, przyjęta w 2001 roku Konwencja UNESCO radykalnie zmieniła stan prawny, określony dotychczas głównie przez dwie bardzo ogólne klauzule Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 roku⁴⁴. Dokonane zmiany uznaje się zatem za rewolucyjne⁴⁵, stworzono bowiem od podstaw nowy akt

⁴⁰ Zarządzenie porządkowe nr 26 Dyrektora Urzędu Morskiego w Gdyni z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie pletwonurkowania na wrakach statków, Dz. Urz. Woj. Pomorskiego nr 11, poz. 347, Dz. Urz. Woj. Warmińsko-Mazurskiego nr 203, poz. 2990. Pletwonurkowanie uregulowane jest także Rozporządzeniem Ministra Sportu z dnia 17 sierpnia 2006 roku w sprawie zasad bezpieczeństwa przy uprawianiu pletwonurkowania, Dz.U. 2006, nr 154, poz. 1103.

⁴¹ Wykaz dostępny na stronie internetowej Urzędu Morskiego w Gdyni: www.umgdy.gov.pl/bezpieczenstwo-morskie/hydrnurkowanie.

⁴² Por. przypis 33, który mówi o zmianie tego przepisu.

⁴³ Zob. W. Kowalski, *Wydobywanie zabytków z morza w kontekście Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku*, op. cit., s. 22 et seq.

⁴⁴ Zob. art. 149 i art. 303 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzonej w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 roku, Dz.U. 2002, nr 59, poz. 543.

⁴⁵ Zob. U. Guérin, *The 2001 UNESCO convention on the protection of the underwater cultural heritage. References and guidelines for interventions on submerged archaeological sites* [w:] IKUWA 3: *Beyond Boundaries*.

prawa międzynarodowego, który reguluje całościowo i autonomicznie problematykę ochrony dziedzictwa podwodnego. Filarami tego aktu są definicja dziedzictwa podwodnego oraz zasady ustanawiające międzynarodowe standardy jego ochrony.

Definicja w części opisowej ma charakter tradycyjny, ale zawiera też nowy element o kluczowym znaczeniu. Otóż zgodnie z art. 1 ust. 1 (a) Konwencji UNESCO dziedzictwo podwodne stanowią „wszelkie ślady egzystencji ludzkiej mające charakter kulturowy, historyczny lub archeologiczny, które pozostawały lub pozostają całkowicie lub częściowo pod wodą, okresowo lub stale, przez co najmniej 100 lat, w tym: (i) stanowiska, budowle, obiekty, artefakty oraz szczątki ludzkie, wraz z ich kontekstem archeologicznym i przyrodniczym; (ii) statki, samoloty oraz inne pojazdy lub ich części, ładunek lub inna zawartość, wraz z ich kontekstem archeologicznym [sic!] i przyrodniczym; oraz (iii) przedmioty o charakterze prehistorycznym”⁴⁶. Wspomnianą nowością jest, jak widać, sztywne kryterium dawności ustanawiające cezurę czasową 100 lat, które ma charakter kroczący i z każdym rokiem spełniają je zabytki młodsze o rok⁴⁷.

Jeżeli natomiast chodzi o reguły podstawowe, to jest ich łącznie pięć. Pierwsza wprowadza priorytet zachowania podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ*, czyli w miejscu, gdzie się ono od dawna znajduje. Druga nakłada obowiązek długotrwałego zachowania obiektów wydobytych z wody, jeżeli było to konieczne. Trzecia wyłącza możliwości wykorzystywania dziedzictwa podwodnego w celach komercyjnych. Czwarta mówi o obowiązku zapewnienia szacunku szczątkom ludzkim. Piąta i ostatnia zachęca do zapewnienia publicznej dostępności dziedzictwa. Reguły te ujęte są w ogólnie sformułowanych klauzulach samej Konwencji UNESCO, a następnie nieco rozwinięte w zasadach zawartych w załączniku, który w myśl art. 33 umowy stanowi jej integralną część.

Reguła pierwsza podana jest w art. 2 ust. 5 Konwencji UNESCO i brzmi następująco: „Zachowanie podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ* będzie priorytetem w stosunku do zezwalania na lub podejmowania jakichkolwiek działań nakierowanych na to dziedzictwo”⁴⁸. Już z użycia słowa „priorytet” wynika, że obowiązek zachowania dziedzictwa *in situ* nie ma charakteru absolutnego. W drugiej kolejności dopuszczone zostały bowiem działania, które mogą być nawet destrukcyjne⁴⁹, jeśli tylko są konieczne⁵⁰ do zachowania lub uratowania konkretnych zabytków podwodnych, włącznie z wydobywaniem ich na powierzchnię. Zawsze w takich przypadkach mają pierwszeństwo „nieniszczące techniki i metody badawcze zamiast wydobywania obiektów” i dopiero wtedy, gdy „z punktu widzenia badań naukowych lub późniejszej ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego, wykopaliska lub wydobywanie są konieczne, wykorzystane

Proceedings of the 3rd International Congress on Underwater Archaeology, 9th to the 12th July 2008, London, ed. J. Handerson, Bonn 2012, s. 3 et seq.

⁴⁶ Article 1. 1 (a): „»Underwater cultural heritage« means all traces of human existence having a cultural, historical or archaeological character which have been partially or totally under water, periodically or continuously, for at least 100 years such as: (i) sites, structures, buildings, artefacts and human remains, together with their archaeological and natural context; (ii) vessels, aircraft, other vehicles or any part thereof, their cargo or other contents, together with their archaeological and natural context; and (iii) objects of prehistoric character”. Szerzej na ten temat: C.J.S. Forest, *Defining 'underwater cultural heritage'*, „The International Journal of Nautical Archaeology” 2002, vol. 31, iss. 1, s. 8.

⁴⁷ W. Kowalski, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta dnia 2 listopada 2001 r. na 31 Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu*, op. cit., s. 330 et seq. Zob. też dyskusję na temat tego kryterium: J. Symonides, *Międzynarodowa ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, t. 27, nr 1–2, s. 53 et seq., a także P.J. O’Keefe, *Shipwrecked heritage. A commentary on the UNESCO Convention on Underwater Cultural Heritage*, Leicester 2002, s. 41 et seq.

⁴⁸ Article 2: „[...] 5. The preservation *in situ* of underwater cultural heritage shall be considered as the first option before allowing or engaging in any activities directed at this heritage”.

⁴⁹ Article 1: „[...] 6. »Activities directed at underwater cultural heritage« means activities having underwater cultural heritage as their primary object and which may, directly or indirectly, physically disturb or otherwise damage underwater cultural heritage”.

⁵⁰ Annex: *Rules concerning activities directed at underwater cultural heritage* (dalej: Annex), Rule 3: „Activities directed at underwater cultural heritage shall not adversely affect the underwater cultural heritage more than is necessary for the objectives of the project”.

metody i techniki muszą być nieniszczące tak jak to jest tylko możliwe oraz przyczyniać się do zachowania szczątków”⁵¹.

W świetle celów Konwencji UNESCO druga reguła wydaje się oczywistością. Jak bowiem mówi art. 2 ust. 6: „Wydobyte obiekty podwodnego dziedzictwa kulturowego będą przechowywane, konserwowane oraz zarządzane w sposób zapewniający ich długotrwałe zachowanie”⁵². Uzupełniające ten zapis dyrektywy szczegółowe w załączniku mają zasadniczo techniczny charakter. W myśl zasady 2 (b) przechowywanie nie może umniejszać „badawczych i kulturowych wartości wydobytego materiału oraz jego integralności” ani prowadzić „do jego nieodwracalnego rozproszenia”⁵³. Wspomniana dwukrotnie kwestia zachowania integralności podkreślona została dodatkowo w zasadzie 33 z załącznika, która zawiera zalecenie: „wydobyte podwodne dziedzictwo kulturowe oraz egzemplarze całej związanej z tym dokumentacji będą, w miarę możliwości, przechowywane w całości i w nienaruszonej postaci jako zbiór, w sposób umożliwiający dostęp profesjonalistom oraz publiczności [...]. Należy to zrobić tak szybko, jak to możliwe, ale w żadnym wypadku nie później niż po upływie dziesięciu lat od zakończenia projektu, o ile jest to zgodne z konserwacją podwodnego dziedzictwa kulturowego”⁵⁴.

Ze względu na głośne przypadki wydobywania cennego cargo z wraków w celach czysto komercyjnych⁵⁵ najbardziej rewolucyjny charakter ma niewątpliwie reguła trzecia. Mówi ona bowiem o całkowitym i bezwzględny zakazie obrotu handlowego dobrami dziedzictwa podwodnego, co wyrażono w jednym zwięzłym zdaniu w art. 2 ust. 7: „Podwodne dziedzictwo kulturowe nie może być wykorzystywane w celach komercyjnych”⁵⁶. Wyjaśniająca zasada 2 w załączniku jest szersza, ale jedynie usuwa ewentualne wątpliwości: „Komercyjna eksploatacja podwodnego dziedzictwa kulturowego w celach handlowych, spekulacyjnych lub prowadząca do jego nieodwracalnego rozproszenia stoi w rażącej sprzeczności z ochroną oraz właściwym zarządzaniem podwodnym dziedzictwem kulturowym. Podwodne dziedzictwo kulturowe nie może być przedmiotem handlu, sprzedaży, kupna ani wymiany jako towar komercyjny”⁵⁷.

Reguła czwarta oparta jest na powszechnie przyjętych pryncypiach etyczno-moralnych i nakłada ogólny obowiązek zapewnienia, „aby szczątkom ludzkim spoczywającym w wodach morskich okazywano należyty szacunek” (art. 2 ust. 9)⁵⁸.

⁵¹ Annex, Rule 4: „Activities directed at underwater cultural heritage must use non-destructive techniques and survey methods in preference to recovery of objects. If excavation or recovery is necessary for the purpose of scientific studies or for the ultimate protection of the underwater cultural heritage, the methods and techniques used must be as non-destructive as possible and contribute to the preservation of the remains”.

⁵² Article 2: „[...] 6. Recovered underwater cultural heritage shall be deposited, conserved and managed in a manner that ensures its long-term preservation”.

⁵³ Annex, Rule 2 (b): „[...] the deposition of underwater cultural heritage, recovered in the course of a research project in conformity with this Convention, provided such deposition does not prejudice the scientific or cultural interest or integrity of the recovered material or result in its irretrievable dispersal; is in accordance with the provisions of Rules 33 and 34; and is subject to the authorization of the competent authorities”.

⁵⁴ Annex, Rule 33: „The project archives, including any underwater cultural heritage removed and a copy of all supporting documentation shall, as far as possible, be kept together and intact as a collection in a manner that is available for professional and public access as well as for the curation of the archives. This should be done as rapidly as possible and in any case not later than ten years from the completion of the project, in so far as may be compatible with conservation of the underwater cultural heritage”.

⁵⁵ Por. przypadki dotyczące na przykład wydobywania złota: J.J. Lee, *300-year-old Spanish shipwreck holds million dollar treasure*, www.nationalgeographic.com, 28.07.2015, dostęp: 3.11.2023, czy starej chińskiej porcelany: C. Sheaf, R. Kilburn, *The Hatcher porcelain cargoes. The complete record*, Oxford 1988.

⁵⁶ Article 2: „[...] 7. Underwater cultural heritage shall not be commercially exploited”.

⁵⁷ Annex, Rule 2: „The commercial exploitation of underwater cultural heritage for trade or speculation or its irretrievable dispersal is fundamentally incompatible with the protection and proper management of underwater cultural heritage. Underwater cultural heritage shall not be traded, sold, bought or bartered as commercial goods”.

⁵⁸ Article 2: „[...] 9. States Parties shall ensure that proper respect is given to all human remains located in maritime waters”. Zob. także Annex, Rule 5: „Activities directed at underwater cultural heritage shall avoid the unnecessary disturbance of human remains or venerated sites” (zasada 5 z załącznika: „Prowadząc

Nie będzie natomiast łatwe wprowadzanie w życie reguły piątej, chociaż nie sposób odmówić jej słuszności. W art. 2 ust. 10 Konwencji UNESCO zawarte jest zalecenie, aby państwa strony omawianego aktu tworzyły odpowiednie warunki „do odpowiedzialnego i nieniszczącego dostępu do podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ*, w celu jego obserwowania i dokumentowania, aby podnieść świadomość społeczną, uznanie oraz ochronę tego dziedzictwa, o ile taki dostęp da się pogodzić z jego ochroną i zarządzaniem”⁵⁹. Jak wspomniano, wprowadzenie tej reguły było niewątpliwie słuszne, a trudności w udostępnieniu obiektów podwodnych mogą zostać przezwyciężone dzięki zastosowaniu odpowiednich środków technicznych.

Po zarysowaniu współczesnych zasad prawa międzynarodowego w zakresie ochrony dziedzictwa podwodnego można przejść do skonfrontowania z nimi omówionych wcześniej rozwiązań prawa polskiego i wskazać, które z nich ewentualnie winny – w związku z ratyfikacją Konwencji UNESCO – ulec modyfikacji w celu dostosowania do tych zasad. Dodać tu można jeszcze, iż pewne wskazówki w tym zakresie zawiera przedstawione w sejmie uzasadnienie potrzeby ratyfikacji tego aktu⁶⁰. Zostaną one uwzględnione przy omawianiu poszczególnych przepisów prawa polskiego⁶¹.

Ocena prawa polskiego w świetle Konwencji UNESCO i wnioski końcowe

Gdyby zacząć od kwestii definicyjnej, należałoby stwierdzić, że skoro wyjaśnione wyżej kryteria zawarte w art. 3 u.o.z. nie określają sztywnej granicy czasowej dla uznawania rzeczy za zabytek, to definicja w polskim prawie jest szersza niż definicja dziedzictwa podwodnego zamieszczona w art. 1 ust. 1 (a) Konwencji UNESCO. Wprawdzie ustalona tam cezura 100 lat jest krocząca i co roku obejmuje coraz młodsze obiekty, jednak obecne w naszym prawie kryterium bycia „świadectwem minionej epoki lub zdarzenia” jest elastyczne i pozwala objąć zakresem pojęcia zabytku znacznie szersze spektrum obiektów podwodnego dziedzictwa kulturowego. Z tego powodu nie ma potrzeby dokonywania w tym zakresie zmian w obecnie obowiązującym prawie polskim.

Po analizie porównawczej definicji dziedzictwa podwodnego można przejść do przeglądu i oceny przepisów prawa polskiego w świetle opisanych pięciu reguł Konwencji UNESCO. Zachowując przyjętą na wstępie kolejność, należy wpięrcw ocenić przepisy dotyczące odkrycia zabytku, które następuje zwykle w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych (art. 32 ust. 1 u.o.z.) albo prowadzenia badań archeologicznych (art. 32 ust. 7 u.o.z.). Przede wszystkim trzeba przypomnieć, że w przypadku zarówno robót, jak i badań ich prowadzenie wymaga uzyskania zezwolenia dyrektora właściwego urzędu morskiego (art. 6 ust. 1 ustawy o pracach podwodnych i art. 36 ust. 2 u.o.z.). Ów wymóg jest niezależny od tego, że obydwa rodzaje działalności podejmowane są na podstawie poświęconych im odrębnych przepisów – odpowiednio o pracach podwodnych i o badaniach archeologicznych – przy czym jednocześnie oznacza sprawowanie przez dyrektora kontroli nad nimi od momentu wydania zezwolenia. Konsekwentnie należy więc mu zgłaszać każde dokonanie odkrycia obiektu mogącego być zabytkiem, co uruchamia opisaną

działania nakierowane na podwodne dziedzictwo kulturowe należy unikać, gdy to nie jest konieczne, naruszania szczątków ludzkich oraz miejsc pamięci”).

⁵⁹ Article 2: „[...] 10. Responsible non-intrusive access to observe or document *in situ* underwater cultural heritage shall be encouraged to create public awareness, appreciation, and protection of the heritage except where such access is incompatible with its protection and management”. Zob. także Annex, Rule 7: „Public access to *in situ* underwater cultural heritage shall be promoted, except where such access is incompatible with protection and management” (zasada 7 z załącznika: „Będzie się propagować publiczny dostęp do podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ*, chyba że nie da się go pogodzić z jego ochroną i zarządzaniem”).

⁶⁰ Druk nr 520 Sejmu RP IX kadencji, Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konwencji o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego, przyjętej w Paryżu dnia 2 listopada 2001 roku, www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=520, dostęp: 31.07.2023 (zwany tu „druk nr 520”).

⁶¹ Te zagadnienia zostały szeroko omówione przez autora w artykule: W. Kowalski, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku a prawo polskie. Postulaty de lege ferenda w zakresie regulacji wydobywania zabytków z morza*, „Santander Art & Culture Law Review” 2023, nr 1, s. 53–74. Tekst ten jest podstawą niniejszych rozważań.

już procedurę z art. 32 u.o.z. – nie tylko włączenie się wojewódzkiego konserwatora zabytków, lecz także, stosownie do sytuacji, wstrzymanie prowadzonych robót lub prac.

Ze względu na podobieństwo postępowania od razu w tym miejscu trzeba wspomnieć też o czterech dalszych procedurach. Otóż przypadkowe znalezienie przedmiotu mogącego być zabytkiem archeologicznym również włącza procedurę z art. 33 u.o.z. i ewentualne zabezpieczenie interesu Skarbu Państwa w trybie art. 35 u.o.z. Dotyczy to również wydobywania mienia z morza, a w jego ramach – znalezienia w trakcie prac wydobywczych przedmiotu mogącego być zabytkiem bądź też mienia już wydobytego i przywiezionego na polskie morskie wody wewnętrzne lub polskie morze terytorialne (art. 285 k.m.), mienia unoszącego się na morzu (art. 290 § 1 k.m.) oraz mienia wyrzuconego na brzeg morza (art. 290 § 2 k.m.). We wszystkich tych sytuacjach przewidziany jest udział wojewódzkiego konserwatora zabytków w przypadku powzięcia przez dyrektora urzędu morskiego przypuszczenia, że wydobyty czy też już przeznaczony do sprzedaży przedmiot jest zabytkiem (§ 6 rozporządzenia o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza).

Gdy się ocenia przedstawione przepisy pod kątem zgodności z Konwencją UNESCO, należy zauważyć, że wszystkie one przewidują włączenie do wymienionych postępowań wojewódzkiego konserwatora zabytków, który dysponuje w ich ramach szerokimi kompetencjami w zakresie zarówno kwalifikowania obiektów jako potencjalnych zabytków, jak i dalszego obchodzenia się z nimi w przypadku potwierdzenia, że są one zabytkami. Umożliwia to zapewnienie takim obiektom właściwej ochrony w formie zależnej od okoliczności zgodnie z zasadami Konwencji UNESCO. Mając to na uwadze, trzeba uznać, że polskie przepisy nie stoją w sprzeczności z tymi zasadami, a zatem nie wymagają korekty. Konieczne jest jednak podjęcie w tym kontekście jeszcze dwóch dodatkowych kwestii.

Po pierwsze, działanie konserwatorów winno zostać odpowiednio rozszerzone na wody wyłącznej strefy ekonomicznej, która została ustalona w art. 15 ustawy o obszarach morskich RP⁶². Chodzi w szczególności o wprowadzenie do ustawy o obszarach morskich RP obowiązku informowania organów właściwej administracji morskiej o znaleziskach i odkryciach zabytków spoczywających w wodach strefy ekonomicznej zgodnie z dyspozycjami zawartymi w art. 9 Konwencji UNESCO⁶³. Niedopełnienie tego obowiązku winno być zagrożone sankcją karną⁶⁴. Na podstawie art. 10 tego aktu należy ponadto ustanowić procedurę wydawania zezwoleń na prowadzenie działań nakierowanych na znajdujące się w tej strefie obiekty będące podwodnym

⁶² Takie postulaty, sformułowane ogólnie, zostały zawarte w uzasadnieniu potrzeby ratyfikacji Konwencji UNESCO w druku nr 520, s. 19, pkt 2, tiret 1 i 2. Na temat ochrony dziedzictwa w strefie ekonomicznej według Konwencji UNESCO zob. także: W. Kowalski et al., *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, op. cit., s. 347 et seq.

⁶³ Szerzej o zakresie tego obowiązku mówi art. 9 Konwencji UNESCO: „Article 9 – *Reporting and notification in the exclusive economic zone and on the continental shelf*: 1. All States Parties have a responsibility to protect underwater cultural heritage in the exclusive economic zone and on the continental shelf in conformity with this Convention. Accordingly: (a) a State Party shall require that when its national, or a vessel flying its flag, discovers or intends to engage in activities directed at underwater cultural heritage located in its exclusive economic zone or on its continental shelf, the national or the master of the vessel shall report such discovery or activity to it; (b) in the exclusive economic zone or on the continental shelf of another State Party: (i) States Parties shall require the national or the master of the vessel to report such discovery or activity to them and to that other State Party; (ii) alternatively, a State Party shall require the national or master of the vessel to report such discovery or activity to it and shall ensure the rapid and effective transmission of such reports to all other States Parties. 2. On depositing its instrument of ratification, acceptance, approval or accession, a State Party shall declare the manner in which reports will be transmitted under paragraph 1(b) of this Article. 3. A State Party shall notify the Director-General of discoveries or activities reported to it under paragraph 1 of this Article. 4. The Director-General shall promptly make available to all States Parties any information notified to him under paragraph 3 of this Article. 5. Any State Party may declare to the State Party in whose exclusive economic zone or on whose continental shelf the underwater cultural heritage is located its interest in being consulted on how to ensure the effective protection of that underwater cultural heritage. Such declaration shall be based on a verifiable link, especially a cultural, historical or archaeological link, to the underwater cultural heritage concerned”.

⁶⁴ Taki postulat znalazł się w uzasadnieniu potrzeby ratyfikacji Konwencji UNESCO w druku nr 520, s. 19, pkt 2 tiret 3.

dziedzictwem kulturowym, na przykład badań archeologicznych⁶⁵. Warto w tym miejscu wspomnieć, że na podstawie art. 6 ust. 1 ustawy o pracach podwodnych wydawanie zezwoleń na prowadzenie takich prac jest już w kompetencji dyrektora urzędu morskiego, a zatem chodziłoby o rozszerzenie jej na wydawanie zezwoleń na badania archeologiczne, których nie prowadzi się w tym reżimie prawnym.

Drugą kwestią do rozważenia jest problem jednoznacznego wyjaśnienia statusu badań archeologicznych w świetle rozdziału 5 pt. *Badania naukowe* ustawy o obszarach morskich RP. Wobec istniejących wątpliwości interpretacyjnych można by tego dokonać przez uzupełnienie znajdującego się w tym rozdziale art. 31 ust. 3 o wskazanie, że badania archeologiczne prowadzi się na podstawie przepisów dotyczących takich badań naukowych⁶⁶. Byłoby to trzecie odesłanie do innych przepisów obok odesłań do przepisów o rybołówstwie morskim⁶⁷ oraz do przepisów prawa geologicznego i górniczego⁶⁸. Odnośnie do unormowania badań archeologicznych trzeba jeszcze dodać, że w uzasadnieniu potrzeby ratyfikacji Konwencji UNESCO wspomniano o konieczności uregulowania zasad prowadzenia tych badań i prac konserwatorskich pod wodą oraz określenia kwalifikacji uprawniających do ich wykonywania⁶⁹. Nie wyjaśniono szczegółowo tych postulatów, ale w aktualnym stanie prawnym kwestie te zostały uregulowane w rozporządzeniu MKiDN z 2018 roku. Jest im poświęcony w szczególności obszerny § 18, przy czym w sprawie

⁶⁵ „Article 10 – *Protection of underwater cultural heritage in the exclusive economic zone and on the continental shelf*: 1. No authorization shall be granted for an activity directed at underwater cultural heritage located in the exclusive economic zone or on the continental shelf except in conformity with the provisions of this Article. 2. A State Party in whose exclusive economic zone or on whose continental shelf underwater cultural heritage is located has the right to prohibit or authorize any activity directed at such heritage to prevent interference with its sovereign rights or jurisdiction as provided for by international law including the United Nations Convention on the Law of the Sea. 3. Where there is a discovery of underwater cultural heritage or it is intended that activity shall be directed at underwater cultural heritage in a State Party's exclusive economic zone or on its continental shelf, that State Party shall: (a) consult all other States Parties which have declared an interest under Article 9, paragraph 5, on how best to protect the underwater cultural heritage; (b) coordinate such consultations as “Coordinating State”, unless it expressly declares that it does not wish to do so, in which case the States Parties which have declared an interest under Article 9, paragraph 5, shall appoint a Coordinating State. 4. Without prejudice to the duty of all States Parties to protect underwater cultural heritage by way of all practicable measures taken in accordance with international law to prevent immediate danger to the underwater cultural heritage, including looting, the Coordinating State may take all practicable measures, and/or issue any necessary authorizations in conformity with this Convention and, if necessary prior to consultations, to prevent any immediate danger to the underwater cultural heritage, whether arising from human activities or any other cause, including looting. In taking such measures assistance may be requested from other States Parties. 5. The Coordinating State: (a) shall implement measures of protection which have been agreed by the consulting States, which include the Coordinating State, unless the consulting States, which include the Coordinating State, agree that another State Party shall implement those measures; (b) shall issue all necessary authorizations for such agreed measures in conformity with the Rules, unless the consulting States, which include the Coordinating State, agree that another State Party shall issue those authorizations; (c) may conduct any necessary preliminary research on the underwater cultural heritage and shall issue all necessary authorizations therefor, and shall promptly inform the Director-General of the results, who in turn will make such information promptly available to other States Parties. 6. In coordinating consultations, taking measures, conducting preliminary research and/or issuing authorizations pursuant to this Article, the Coordinating State shall act on behalf of the States Parties as a whole and not in its own interest. Any such action shall not in itself constitute a basis for the assertion of any preferential or jurisdictional rights not provided for in international law, including the United Nations Convention on the Law of the Sea. 7. Subject to the provisions of paragraphs 2 and 4 of this Article, no activity directed at State vessels and aircraft shall be conducted without the agreement of the flag State and the collaboration of the Coordinating State”.

⁶⁶ Ów postulat autor wyjaśnił szerzej w artykule *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku a prawo polskie...*, op. cit., s. 54 et seq.

⁶⁷ Art. 31 ust. 2: „Do połowów prowadzonych w ramach badań naukowych stosuje się przepisy o rybołówstwie morskim”.

⁶⁸ Art. 34: „Do poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania zasobów mineralnych w polskich obszarach morskich stosuje się odpowiednie przepisy prawa geologicznego i górniczego oraz przepisy dotyczące ochrony środowiska morskiego, bezpieczeństwa żeglugi i życia na morzu”.

⁶⁹ Druk nr 520, s. 19, pkt 1, tiret 1 i 2.

kwalifikacji wymaganych do uzyskania pozwolenia w ust. 1 pkt 7 lit. b tego przepisu zawarte jest odesłanie do art. 37e ust. 1 u.o.z., w którym precyzyjnie je określono. Z tego względu przywołane postulaty wydają się bezprzedmiotowe.

Ostatnią procedurą regulowaną prawem ochrony zabytków pozostałą do analizy w świetle Konwencji UNESCO jest „poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych” z art. 36 ust. 1 pkt 12 u.o.z.⁷⁰. W przeciwieństwie jednak do omówionych już postępowań, które dopuszczały wydobywanie zabytków z morza, ta procedura jest nakierowana wprost na ich pozyskanie i nie zakłada nawet pozostawienia ich *in situ*. Sam ten cel stawia ją w sprzeczności z pierwszą zasadą Konwencji UNESCO, a zatem powinna ona być wyłączona ze stosowania na morzu⁷¹.

Z postępowań ustanowionych w prawie morskim dwa z nich, a mianowicie wykonywanie prac podwodnych i wydobywanie mienia z morza, zostały już uznane za zgodne z zasadami Konwencji UNESCO przy okazji omawiania odkryć i znalezisk. Warto natomiast dodatkowo rozważyć zgłoszony w procesie ratyfikacji umowy postulat wyraźnego wyłączenia stosowania ustawy o pracach podwodnych do prowadzenia badań archeologicznych i konserwatorskich⁷². Zgłoszenie go ma zapewne na celu usunięcie wątpliwości w tym zakresie, które mogą wynikać z bardzo szerokiej definicji pojęcia prac podwodnych zawartej w tej ustawie⁷³. Otóż zgodnie z jej art. 2 pkt 13 takie prace to „czynności wykonywane przez osoby pozostające pod powierzchnią wody w sprzęcie nurkowym lub w warunkach sztucznie wytworzonego podwyższonego ciśnienia atmosferycznego, a także czynności wykonywane na powierzchni przez osoby organizujące te prace oraz obsługujące urządzenia bazy prac podwodnych”. Definicja ta rzeczywiście jest bardzo pojemna i można uznać, że mieści także badania archeologiczne. Wobec tego postulat wyłączenia ustawy o pracach podwodnych ze stosowania podczas prowadzenia tych badań należy uznać za w pełni uzasadniony.

Kolejna procedura prawa morskiego, określana jako „przeszukiwanie wraków statków lub ich pozostałości”, z art. 35a–c ustawy o obszarach morskich RP jest w swej istocie podobna do omówionej wyżej procedury poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych. Także jej głównym celem jest bowiem znalezienie i wydobywanie potencjalnych zabytków, skoro w myśl przywołanego wyżej przepisu wszelkie przedmioty znalezione i wydobyte w trakcie przeszukiwania mają być umieszczone wyłącznie na statku objętym pozwoleniem. Podobnie zatem jak w poprzednim przypadku nie ulega wątpliwości, że omawiana procedura jest sprzeczna z Konwencją UNESCO, a w szczególności z zasadą zachowania dziedzictwa podwodnego *in situ* oraz dokumentowania znalezionych zabytków i ochrony środowiska, w którym się one znajdują. Ustanawiające ją przepisy – od art. 35a do art. 35c ustawy o obszarach morskich RP – winny zatem zostać uchylone.

Zupełnie inaczej przedstawia się ocena ostatniej procedury z tej grupy – pletwonurkowania na wrakach statków. Nie ma ono na celu wydobywania znajdującej się w nich zawartości, a może być przykładem realizacji piątej reguły Konwencji UNESCO, która dotyczy publicznego dostępu do dziedzictwa podwodnego. Procedura ta jest zatem całkowicie zgodna z konwencją, a dla jej pełnej jasności należałoby rozważyć umieszczenie w regulujących ją przepisach wyraźnego zakazu wydobywania z wraków jakichkolwiek przedmiotów. Osobną sprawą pozostaje postulowane przez autora w innym miejscu przeniesienie tych przepisów do rozdziału 7 ustawy o obszarach

⁷⁰ Od 1 maja 2024 roku będzie to „poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych na polskich obszarach morskich przy użyciu urządzenia elektronicznego lub technicznego” z art. 36 ust. 1b, dodanego ustawą o zmianie u.o.z.

⁷¹ Dalsze argumenty: W. Kowalski, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku a prawo polskie...*, op. cit., s. 54 et seq.

⁷² Zob. druk nr 520, s. 19, pkt 3.

⁷³ Szerzej: W. Kowalski, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, op. cit., s. 6 et seq.

morskich RP, zatytułowanego *Turystyka i sporty wodne*, gdyż obecnie pletwonurkowanie jest regulowane odrębnie przez właściwe urzędy morskie⁷⁴.

Po ocenie procedur należy jeszcze wyjaśnić kwestię wniesienia do omawianych regulacji polskiego prawa reguły zakazującej wprowadzania podwodnego dziedzictwa kulturowego do obrotu handlowego. Jak już wspomniano, jest ona bardzo daleko idąca, ale konieczność jej przyjęcia stanowi prostą konsekwencję ratyfikacji Konwencji UNESCO, w której została jednoznacznie wyrażona w art. 2 ust. 7. Dlatego też kwestia ta została podniesiona w uzasadnieniu potrzeby ratyfikacji tego aktu w postaci czterech postulatów: „wprowadzenia statusu *res extra commercium* dla obiektów podwodnego dziedzictwa kulturowego”, „wprowadzenia zakazu wykorzystywania podwodnego dziedzictwa kulturowego w celach komercyjnych”, „wprowadzenia karalności za niezgodne z ustawą wejście w posiadanie, puszczanie w obieg, pomaganie w zbyciu lub ukryciu obiektów podwodnego dziedzictwa kulturowego” oraz określenia w rozporządzeniu o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza „odrębnego sposobu postępowanie [sic!] z rzeczami o wartości zabytkowej (zgodnie z wprowadzoną zasadą *res extra commercium*)”⁷⁵.

Uzasadniając dodatkowo potrzebę realizacji wymienionych postulatów, można wskazać, że status *res extra commercium* nie jest w polskim prawie ochrony zabytków czymś nowym, funkcjonuje bowiem od lat w ustawie o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 1983 roku⁷⁶. Dotyczy on tak zwanego ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego, który zgodnie z art. 43 tego aktu „nie może być przedmiotem obrotu”⁷⁷. Realizacja omawianej tu reguły Konwencji UNESCO będzie zatem polegać na przyznaniu takiego statusu drugiej – obok wspomnianego zasobu archiwalnego – grupie zabytków, a konkretnie zabytkom należącym do kategorii podwodnego dziedzictwa kulturowego. Jak się wydaje, właściwym miejscem dla takiego przepisu jest u.o.z., tę to ustawę stosuje się bowiem we wszystkich omówionych wyżej przypadkach wydobywania z morza przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkami. Zamieszczenie w tej ustawie przepisu brzmiącego: „Zabytki wydobyte z morza nie mogą być przedmiotem obrotu”, będzie spełnieniem dwóch z czterech cytowanych wyżej postulatów zawartych w uzasadnieniu potrzeby ratyfikacji Konwencji UNESCO. Trzeci z nich, dotyczący karalności, winien znaleźć swoje odzwierciedlenie w przepisach karnych u.o.z., a realizacja czwartego polegałaby raczej na ewentualnej modyfikacji wspomnianego w nim rozporządzenia o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza. Zasadniczo spełnia ono bowiem swój cel, aczkolwiek można by doprecyzować zawarte w nim sformułowania budzące wątpliwości interpretacyjne⁷⁸.

Na zakończenie powyższych analiz należy wspomnieć o jeszcze jednym i ostatnim postulacie zawartym w uzasadnieniu potrzeby ratyfikacji Konwencji UNESCO. Chodzi w nim o wprowadzenie do ustawy Prawo wodne⁷⁹ „obowiązku wykonywania inwestycji w obrębie wód, eksploatacji urządzeń wodnych i gospodarowania wodami, w sposób eliminujący albo zmniejszający negatywne oddziaływania tego rodzaju przedsięwzięć na dziedzictwo podwodne”⁸⁰. Postulat ten w pełni zasługuje na poparcie, w myśl art. 3 tej ustawy stosuje się ją bowiem nie tylko do wód śródlądowych, lecz także do morskich wód wewnętrznych, a ponadto, na podstawie art. 4,

⁷⁴ W. Kowalski, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku a prawo polskie...*, op. cit., s. 54 et seq.

⁷⁵ Druk nr 520, s. 19, pkt 1 tiret 3, 4 i 5 oraz s. 20, pkt 5.

⁷⁶ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, tekst jednolity: Dz.U. 2020, poz. 164.

⁷⁷ Szerzej na ten temat: W. Kowalski, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, op. cit., s. 6 et seq.; idem, *Nabywanie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, op. cit., s. 229–230; A. Obłąk, „Rzeczy wyłączone z obrotu” (*res extra commercium*) w polskim porządku prawnym [w:] *Wybrane zagadnienia polskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Doktora Józefa Kremisa i Doktora Jerzego Strzebinczyka*, red. J. Jezioro, K. Zagrobelny, Wrocław 2019, s. 188–189.

⁷⁸ Zob. także: W. Kowalski, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, op. cit., s. 6 et seq.

⁷⁹ Ustawa z dnia 20 lipca 2017 roku – Prawo wodne, tekst jednolity: Dz.U. 2023, poz. 1478.

⁸⁰ Druk nr 520, s. 19, pkt 4.

do wód morza terytorialnego w zakresie planowania w gospodarowaniu wodami, ochrony przed zanieczyszczeniem ze źródeł lądowych oraz ochrony przed powodzią, a w pozostałym zakresie – w przypadkach określonych w ustawie⁸¹. W przypadkach zaś określonych w tej ustawie stosuje się ją również do wyłącznej strefy ekonomicznej RP (art. 5).

prof. dr hab. Wojciech Wiktor Kowalski

Absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, potem związany z Uniwersytetem Śląskim. Opublikował około 150 artykułów, jest także autorem lub współautorem 10 monografii. Publikacje te w większości dotyczyły prawa ochrony dóbr kultury.

Wojciech Kowalski wygłosił referaty na ponad 100 konferencjach w kraju i za granicą. Prowadził także gościnne wykłady na światowych uczelniach. Jest członkiem Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków (ICOMOS), a w jej ramach – członkiem założycielem Międzynarodowego Komitetu Naukowego do spraw Prawnych, Administracyjnych i Finansowych (ICLAFI). Jako kolekcjoner i badacz dawnego fajansu należy do Stowarzyszenia Historyków Sztuki.

W latach 1991–1994 pełnił funkcję pełnomocnika rządu RP do spraw polskiego dziedzictwa kulturalnego za granicą. Był też wiceprzewodniczącym Komitetu Dziedzictwa Kulturowego Rady Europy w Strasburgu. Przez dwie kadencje zasiadał w komisji dyscyplinarnej Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W latach 1998–2021 sprawował funkcję pełnomocnika ministra do spraw restytucji dóbr kultury w Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP.

Prof. Dr Hab. Wojciech Wiktor Kowalski

Graduate of the Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University, then working with the University of Silesia. He has published about 150 articles and is also the author or co-author of ten monographs. These publications are largely on the law of protection of cultural property.

Wojciech Kowalski has presented papers at more than 100 conferences at home and abroad. He has also given guest lectures at universities around the world. He is a member of the International Council On Monuments and Sites (ICOMOS), and within it, a founding member of the International Scientific Committee on Legal, Administrative and Financial Issues (ICLAFI). As a collector and researcher of antique faience, he is a member of the Association of Art Historians.

From 1991 to 1994 he served as a representative of the Polish government for Polish cultural heritage abroad. He was also vice-chairman of the Cultural Heritage Committee of the Council of Europe in Strasbourg. He served two terms on the disciplinary committee of the General Council for Science and Higher Education. From 1998 to 2021 he served as the Government Plenipotentiary for the Restitution of Cultural Property at the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland.

Bibliografia

Balduhn Eduard, *Bericht über die Pfahlbauten bei Werder im Kreise Lötzen*, „Altpreussische Monatsschrift” 1867, vol. 4.

Berghaus Heinrich, *Noch einmal die Pfahlbauten von Lübtow*, „Baltische Studien. Alte Folgen” 1880, vol. 30.

Bukowski Zbigniew, *Archeologia podwodna*, „Dawna Kultura” 1956, t. 3.

Bukowski Zbigniew, *Stan i perspektywy archeologicznych badań podwodnych w jeziorach i rzekach Polski*, „Archeologia Polski” 1978, t. 23, z. 1.

Filipowiak Władysław, *Port średniowiecznego Wolina*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1956, t. 2.

Guérin Ulrike, *The 2001 UNESCO convention on the protection of the underwater cultural heritage. References and guidelines for interventions on submerged archaeological sites [w:] IKUWA 3: Beyond Boundaries. Proceedings of the 3rd International Congress on Underwater Archaeology, 9th to the 12th July 2008, London*, ed. Jon Handerson, Bonn 2012.

Heydeck Johannes Wilhelm *Der Pfahlbau im Kownatken-See*, „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” 1888, vol. 13.

Kola Andrzej, Wilke Gerard, *The drawing up of a height plan of the late-mediaeval wreck, the ‘Copper Ship’ (W-5) from Gdańsk Bay and its utilization in exploratory work*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archaeologia” 1983, vol. 9, supplement series: „Underwater Archaeology”, vol. 1.

Kowalski Wojciech, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta dnia 2 listopada 2001 r. na 31 Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu [w:] idem et al., Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, red. Katarzyna Zalaszińska, Warszawa 2014.

⁸¹ Trzeba tu ponadto dodać, że zgodnie z art. 6 Prawa wodnego przepisów ustawy nie stosuje się do morskich wód wewnętrznych ani do wód morza terytorialnego w zakresie, w jakim korzystanie z tych wód oraz gruntów pokrytych tymi wodami jest uregulowane w przepisach ustawy o obszarach morskich RP.

Kowalski Wojciech, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku a prawo polskie. Postulaty de lege ferenda w zakresie regulacji wydobywania zabytków z morza*, „Santander Art & Culture Law Review” 2023, nr 1.

Kowalski Wojciech, *Nabywanie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, Kraków 2004.

Kowalski Wojciech, *Poland* [w:] *Legal protection of the underwater cultural heritage. National and international perspectives*, ed. Sarah Dromgoole, Hague–London–Boston 2006.

Kowalski Wojciech, *Prawno-autorska ochrona architektury XX wieku*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2017, nr 3.

Kowalski Wojciech, *Wartość zabytku a wartość adaptacji i modernizacji w świetle prawa autorskiego oraz prawa dziedzictwa kulturowego. Wzmocnienie ochrony czy konkurencja tych wartości? [w:] Ochrona wartości w procesie adaptacji zabytków*, red. Bogusław Szmygin, Warszawa 2015.

Kowalski Wojciech, *Wydobywanie zabytków z morza w kontekście Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku*, „Santander Art & Culture Law Review” 2022, nr 1.

Kowalski Wojciech, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej” 2022, nr 2.

Kowalski Wojciech, Pomian Iwona, *Ochrona podwodnych obiektów archeologicznych* [w:] *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury*, red. Janusz Kaczmarek, Kraków 2006.

Lee Jane J., *300-year-old Spanish shipwreck holds million dollar treasure*, www.nationalgeographic.com, 28.07.2015, dostęp: 3.11.2023.

Litwin Jerzy, *‘The Copper Wreck’. The wreck of mediaeval ship raised by the Central Maritime Museum in Gdańsk, Poland*, „The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration” 1980, vol. 9, no. 3.

Obłąk Amadeusz, *„Rzeczy wyłączone z obrotu” (res extra commercium) w polskim porządku prawnym* [w:] *Wybrane zagadnienia polskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Doktora Józefa Kremisa i Doktora Jerzego Strzebinczyka*, red. Julina Jezioro, Krzysztof Zagrobelny, Wrocław 2019.

O’Keefe Patrick J., *Shipwrecked heritage. A commentary on the UNESCO Convention on Underwater Cultural Heritage*, Leicester 2002.

Rajewski Zdzisław, *O przydatności poszukiwań podwodnych w badaniach archeologicznych w Polsce*, „Wiadomości Archeologiczne” 1959, t. 26, z. 1–2.

Rajewski Zdzisław, *Sprawozdanie z organizacji badań w latach 1936 i 1937 [w:] Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim. Sprawozdanie z badań w latach 1936 i 1937 z uwzględnieniem wyników z lat 1934–1935*, red. Józef Kostrzewski, Poznań 1938.

Rudolph Wolfgang, *Die Notwendigkeit weiterer Forschungen über die Kleinboote am Oderhaff*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1962, t. 8.

Sheaf Colin, Kilburn Richard, *The Hatcher porcelain cargoes. The complete record*, Oxford 1988.

Smolarek Przemysław, *The genesis, present state and prospects of Polish underwater archaeological investigations in the Baltic*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archaeologia” 1983, vol. 9, supplement series: „Underwater Archaeology”, vol. 1.

Smolarek Przemysław, *Inwentaryzacja źródeł do dziejów techniki szkatlicznej Słowian pomorskich* [w:] „Materiały Zachodniopomorskie” 1955, t. 1.

Symonides Janusz, *Międzynarodowa ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, t. 27, nr 1–2.

Wołagiewicz Ryszard, *Badania podwodne Muzeum Pomorza Zachodniego na Zalewie Szczecińskim w 1961 r.*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1961, t. 7.

Zalasińska Katarzyna, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Warszawa 2020.

Akty prawne

Druk nr 520 Sejmu RP IX kadencji, Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konwencji o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego, przyjętej w Paryżu dnia 2 listopada 2001 roku, www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=520, dostęp: 31.07.2023.

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 24 sierpnia 2004 roku w sprawie uzyskiwania pozwoleń na przeszukiwanie wraków statków lub ich pozostałości, Dz.U. 2004, nr 197, poz. 2025.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych

i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków, Dz.U. 2021, poz. 81.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 grudnia 2004 roku w sprawie określenia sposobu postępowania z mieniem wydobytym z morza, Dz.U. 2004, nr 271, poz. 2689.

Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 7 października 1991 roku w sprawie utworzenia urzędów morskich, określenie ich siedzib oraz terytorialnego zakresu działania dyrektorów urzędów morskich, Dz.U. 1991, nr 98, poz. 438 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 roku o opiece nad zabytkami, Dz.U. 1928, nr 29, poz. 265.

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury i o muzeach, Dz.U. 1962, nr 10, poz. 48.

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, tekst jednolity: Dz.U. 2020, poz. 164.

Ustawa z dnia 21 marca 1991 roku o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej ze zm., tekst jednolity: Dz.U. 2020, poz. 2135.

Ustawa z dnia 18 czerwca 2001 roku Kodeks morski, tekst jednolity: Dz.U. 2023, poz. 1309.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568 ze zm.

Ustawa z dnia 17 października 2003 roku o wykonywaniu prac podwodnych, tekst jednolity: Dz.U. 2021, poz. 612.

Ustawa z dnia 20 lipca 2017 roku – Prawo wodne, tekst jednolity: Dz.U. 2023, poz. 1478.

Ustawa z dnia 27 października 2020 roku o ratyfikacji Konwencji o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego, przyjętej w Paryżu dnia 2 listopada 2001 roku, Dz.U. 2020, poz. 2201; tekst oryginalny: Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, UNESCO records of the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, meeting in Paris from 15 October to 3 November 2001, at its 31st session, vol. 1: *Resolutions*, Paris 2002.

Ustawa z dnia 13 lipca 2023 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2023, poz. 1904.